

1980 տկամ և 40 տկամ բռնկանեցաւ, Հայ Օռուաղդմբ ուներ, բայց օռուաղդմբ և Ը. Պետքերեանէն, վասակաւուր և հետո ուրիշ զատահարակներ եւս, թէ ժառանձրուաց և թէ Ս. Թարգմանչաց Վարժուանէն ներ, որն զարկ չըլլային նուի զատահարակներէ: Անոնցն մին Սեպտմ Պաղսոսն (ծածկանանուի Արա Զովեան), Հայերէնի սուուցիչ, իր այնոր փակեց անցաւու առի առնեմանի կազմն այսուհետն»: Աւոյ մը, Ներեւ Թամամանն (ծածկանանուի Ն. Խառար), մահացաւ անցաւու Գունուարին՝ հիպրոտիտ մեջ, ուր կը մաս առնամանիներէ ի վեր, իրեւ ուսուցիչ Միլզբենան կրաքանչին: Արկան աւ ներզական իրենց զիս վասակիտն (առաջինը անի Յուլ համարի մասն առան էցեր) բաժին նոնան և սպիսին:

Սպայն Պայրընի «Պայման Ժայռերկն կ'առաջազնն առաջու առքիներ (1966-75)» Ախոն ի Խմբագրութեան մաս կազմած Յիշոյ Արայ Պայմանների (այժմ Աներիկա) իւ ու ուսցչի յխոսակին ճօնած հետեւայ յօդուածք՝ իր շահնկանութեան համար:

ԽՄԲ.

Ն Ե Ր Ս Ե Ս Թ Ա Մ Ա Մ Ի Ւ Ե Ա Ն

(1905 — 1984)

Սենեակս նստած, կը գիտեմ արագոստէն վազող ամպերը, գումանները մասեցող փոթորքին և ձիւնին, Անարամագիր եմ և ախուրը: Վազը, 11 Յունուար, Վահրամ Մավկեանի մասնաւան տարելիքնէ: Մէկ տարի առանց իրեն, իր շերմ շունչին, իր խանդապահ և գործալիք խօսքին: Մէկ տարի

Հեռածայնը կը հնչէ: Բարեկամ մը կը գումէ մահէ Ներսէս Թամամեանի, պատահած Նիկոսիայ մէջ (Կիպրոս), Կիրակի օր, 8 Յունուարին:

Չուզադիպութիւնը, մահուան գոյցէն աւելի, կը ցնցէ զիս: տարի մը տարբեր րութեամբ, նոյն շաբթաւու մէջ կը հնապանան երկու սիրիլակոյն, սրաի և հոգիի տէր անձեր, որոնք իրենց սէրը այնքան շառայլանանձականութեամբ բաշխած էին բարեկամներու և անհաջի ուսանողներու:

Որր մըն էր Ներսէս Թամամեան, իր մտերիմներուն և աշակերտներուն համար պարզապէս ժիամամշը: 1905 ին ծնած, Մէծ Եղեռնի գենենէն ճողովրած և բախտին մէկ ժլատ առատանութեամբ Գառհիրէի Պէրպէրեան վարժարան յանախտած, Ալպու Փարիզի Սորբոննը, ուր գրականութեան և գիտութեան հետաքանակ անցած էր: Ուսուցչութեան անցած էր ուսուցչութեան անցած էր ու ոյն դիրութեամբ, որով մարդիկ պարզապէս մասկանա կ'ըլլան կամ դերձակ կամ սափրիչ: Ուսուցչութիւնը իր կոչուածն էր: Նոյն Երուսաղէմ, Ժառանքաւուրացին և Հնծայարունին, ու Ս. Թարգմանչաց Վարժարանին մէջ

հայերէն գուաւանդած էր, նուի գրաւաթիւն: Ազոս կերպով կը յիշեմ թէ ինչպէս կը սկսէր գիտութեան դասը: աշակերտական առաջին գրասեղաննին կը գնէր իր գիրուկ Բաթիրը, գէմքը առջի կը բներէ, յօնքերը կը զառտէր և բամբ ձայնով և գանգազորէն կը նարցնէր:

— Ի՞նչ է գի-տու-թիւ-նը,

Գոյն մը հոսուելէ եսթ լուսթիւնը, ի՞նչ զար պատասխանը, նոյն հանգիստուր գանգազութեամբ:

— Գի-տու-թիւ-նը բռն մըն է:

Անկախ գիտութեան բան մը ըլլալէն, պարզ էր որ նոյն ոյդ գիտութիւնը թաժամեանին համար չէր: Իրը՝ գրականութիւնն էր և ւ չուտով ինքչինք յայտնեց որպէս հրանտլիք թափանցող, որպէս մէկը՝ սրուն առջև համաշխարհային գրականութիւնը բաց և դիւթիչ զուռ մըն էր, գէպի կերպոյն վայելքներու և զգացութիւններու անյայտ հեռուները տապահողութ: Երաւաղէմի վանքէն ներս, երիտասարդ ուսունողներու և որեղաներու մաս Շահն Գէրպէրեանի, Յակոր Օշականի սեղծած խանդապառութեան շրջանն էր: Թամամեան անմասն չէր իր շուրջի հոռոցներն, և հետզհետէ կը տիրանար ինքնինքն, կը գտնէր ու կը ճանչնար ինքնինք, կը փարձէր Թօթովիկի որբութիւնը և գրականութեանն ու արուեստը զեղեցկացոյն միջոցներն էին ոյդ պատագրուածնն:

Արաբ-հէկան պատերազմը, 1948 ին, ամէն ինչ յեղաշրջնեց: Անդադրում տեղա-

ցող ռումբերու տարափին տակ դադրեցան գասերը, և Ժառանգաւորները տպաստանեցան Ս. Շահորեանց ծանար, ուր բնակութիւն հաստատեցին Խոզառանին մէջ, կը պատկէին գետինը, գորգերուն վրայ, ուժանք՝ Ս. Սահմանոսի խորանին վրայ, ռումբերու ռուսուցին պւնկնդիր: Թամբահան, որպէս դիշերօթիք ռուսուցիչ, հոն էր, բլաւիը փաթթած մի քանի մեծ երես-սրբիչներով, մորմինը պատճ վերարիսներու խաւերով, որպէս կանխոզգուշաթիւն՝ փամփուշտի կամ ռումբի կառորի գէմ . . .

Զիիմացաւ, և որ մըն ալ գնաց հաստատուիլ կիպրոս, Մելիքնետու Կրթական Հաստատութեան գրականութեան իրեն գասափօսու Եւ հոն մնաց, 1949էն մինչև մահը, ո՞ւ անգամ մըն ալ կզզիէն գուրս չելելով: Կը մնար Հաստատութեան ուսուցիչներու յարկաբաժինը, մինակուկը, իր սենենակին աննկարագրիլի թափթիանութեան մէջ երջանիկ, իր գոսերով զրազած, բայց մանաւունգ՝ իր անհատնում ընթերցումներով տարւած: Գրելու վաւերուկան տաղանդի տէր՝ անբուժելի ծոյլ մըն էր: Նուազագոյն ձիրքն իսկ ցուցաբերող աշակերտին մշտական ստրափին՝ իր յշեցումներով, գրել տալու, ստեղծագործութեան վարժեցնելու իր անվերջանալի հետապնդումներով: Իսկ ինք կը մնար կիտանալիօրէն հետեւողական ծոյլը, Երկու տարին անդամ մը հրէ մէկ հնչեակ գրէր՝ որպէս մեծ դէպք իր մտերիմները կը հրճուէին: Իսկ իր նո՞գը անդամ չէր:

Բայց իր գասենը . . . իսկական խրախճանք էին իր վերլուծումները մեր գրողներու լաւագոյն գործերուն: Երեմն կը պատահէր որ հայ գրականութեան երկու դաստիաններ գրուած ըլլային յաջորդաբար: Նիրս կը մտնէր, դարձեալ իր թաթերը կը զետեղէր ռաաջին նստարանին վրայ, նայուածք մը կը նետէր մինչև պատուհանէն դուրս՝ դէպի անտառը, ապա կը սկսէր իր վերլուծումին, առանց յառաջարանի, առանց նախամուտքի: Երկու դաստիանները կ'անցնէին առանց ընդմիջումի, իսկ ինք տակաւին կը դանդաղէր տառջին քառեակի մը կամ

տառջին տողի մը վրան: Երէ իր սիրած քերթուածներէն մինըլլար զերլու ծնուռզը, մեզ, միքանի աշակերտներս կհսօրէ ետքի գագարին կը տանէր անտառ, ուր ծառի մը տակ բոր մը զետեղուած էր որպէս իր նստարանը. և իր սուքերուն տոջև, գետինը նստած՝ կը շարունակէինք զինք ունկնդրել: Իր նսիցնարութիւնը կ'երթար սիրային քերթուածներուն, և իրէ ըսեմ թէ իր սերունդիս ուստանողները իրմէ սորգած են սիրել՝ պարզ ճշմարտութիւն մը սահմանած կ'ըլլամ: Իրման սորգեցանք մայրամուտին առջև տիրիլ, աշակերտական պարտէցն փրցուած մեխանիք մը մէջ յայտնուելու պատրաստ գեղեցկութիւններ տեսնել, և մեր սիրածին առջին աշնան քամիին բոնուած տիրեկի նման օրսփալ: Այդ սէրը, որ մեր ամբողջ կեանքը կը լիցնէր, աղնաւագոյնն էր բալոր սէրերուն: Թափանցիկ, սպիտակ, բիրեղային սէր մը:

Թամամեան բարոյական հղինակութիւն մըն էր: Ի՞րն էր յստակ և վերջանական խօսքը: Ուսանազական խառվութիւններու ընթացքին երբ հոգաբարձութիւն և անորէնութիւն անճրկած կը մային, ի՞նչ էր որ առանց վարանումի կը միջնորդէր, ոչակերտներուն կ'երթար, մտիկ կ'ընէր, կը յորդորէր և յաճան կը հրամայէր տեղի տալ: Եւ ո՛չ սը կ'ընդդիմանար: Ամենէն ինելաւ տղաքն անգամ, որոնց բերնէն կրակ կը ժայթթէր, ոչխարի նման հեղ կը դառնային: Թամամեան ճշմարիտ դատարարկն էր, բարձր բարոյականի տէր, աղնաւագոյն սկզբունքներու և իսէալներու հուատացող և տարածող, պատանութիւններու ունցնող աշակերտաները կոփող:

Թամամեան շատ կարող աջակից մը ունեցաւ Մելիքոննանի մէջ: Վարիամ Մազեանք՝ որ 1950ին պաշտօնի կոչուած էր որպէս մանչերու հերթապահ և հայերէնի ու երկրաչափութեան ուսուցիչ: Այս երկուքը չուտով գրական-գեղաբոււնստական երեկոններու շարք մը կազմակերպեցին, որոնց կը մասնակցէին բոլոր ուսանողները: Գրական բանախօսութիւնները — որոնց մանրակրկիտ սրբագրութիւնը այնքան խօսութեամբ կ'ընէր թամամեան,

արտասանութիւնները, ընթերցումները, թատերական ներկայացումները, երաժշտական հանդիսունները, վիճարանական ձևառարկները իրարու կը յաջորդէին, և ես, որ 1951ին Մելգոննեան գացած էի և զարմանքէ ու հրացումէ բացուած աչքերով և հոգիով ինկած այդ միջավայրին մէջ, հիմա առարքինուկ սարսաւազ մը կը յիշեմ այդ մթնոլորտը, Ուրիշ ա'չ մէկ տեղ, ո'չ մէկ պարագայի ապրած եմ անկրկնելի յուզումներու, հոգեկան և իմացական խրախնանքի այդ անընդմէջ օրերը և տարիները, ինձի պէս շատ-շատեր Մելգոննեանի այդ բնին վրայ գաստիարակուցան և ոչ թէ գաստրոններուն մէջ:

Թիշտատիկները կը խուժեն վրաստէկը միւսէն գեղեցիկ, թարմ, տիսուր կամ ուրախ յիշտատակներ, մանրտապատումներ, որոնցմով կարելի պիտի ըլլար ատուերոգծել թամամետնի անձը՝ տնհոգարէն ուրախ, տէրդիշ, կեանքեն վախոցզ, յիսունէն ետք տմուսնացած և շուտազ կինք քաղցկեղին զան տուած, բարի, անհաւատալիօրէն միամիտ մարդք՝ զոր բորբը կը սիրէին և որ կարծեմ ո'չ մէկ թշնամի ունէր, Տարօրինակի, ոյս վերջին մտածումը կը ցնցէ զիս. Թամամետն և թշնամի, Անհոմտանեղի բաներ:

Երջանաւորաւթիւնէս ետք, ճշմորիտ հայր մը եղաւ ան ինձի, էկսորէ ետքերը իրարու հետ էինք, ինչպէս նաև գիշերաները երր Մալգեանի և քանի մը ուրիշ մտաւորական բարեկամներու հետ կ'երթայինք յունական համեստ ճաշարան մը, ուսուցչի մեր նոյն քան համեստ դրամով ընթրիք ընելու, Սակայն ընթրիք պատրըստի էր, որովհետեւ մինչև էկս գիշեր այդ էինդ գայրիկեանոց ընթրիքը ու քանչէլի խրախնանքի կը վերածուէր շնորհի թամամետնին, որ, հակառակ ստամբարի հիւանդութեան, միշտ ներկայ կ'ըլլարը, ինքն էր խօսողը, իսկ մենք՝ ունկնդիր միայն, Այդ տեսակ գիշեր մըն էր, 1960ին, որ թամամետն առաջին անդամ ըլլալով խօսեցաւ իր մանկութեան և որբութեան մասին, և դժբախտ պատրակինը ըրած միջոցին ան մանուկի նման կու լար, Այդ պատմութիւնը Մակեան հետագային գրական գնդեցիկ կտորի

ՅԻՍՈՒԽ ՏԱՐԻ ԱՌԵՎԶ

ԱԱՀ ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱՄԱՆԵԱՆԻ

Հայ արուեստի գիտութեան համար ընդհանրապէս և Հոյ Եկեղեցւոյ ճարտարապետական հնագիտութեան համար մասնաւորապէս անփոխարինելի կորուստ մըն է Թորոս Թորամանեանի մահը, որ տեղի ունեցած է Մարտ 1ին, Երեանի մէջ։ Բնիկնապին Գարանիսորցի, շրջանաւորաց կ. Պոլոսյ Գեղարուեստական վարժարանէն, Եւրոպայի մէջ ևս հրահնագական պայոյած մը կատարելէ ետք՝ ի վերջոյ հասաւաւած էր կովկաս և Հայաստան, իր գիտականի տաղանդն ու հայրենաւուրի սիրուց նույիրելով Հոյ Ճարտարապետութեան մասնագիտութեան, Մանրազնին սաստմասիրութեան առարկայ ըրած էր այդ անսուկէտով արժէք ներկայացնող բոլոր կիսականգուն կամ աւերեալ էին չէնքերը, որոնք կային արեւելեան Հայաստանի մէջ, մասնաւորապէս հին եկեղեցիները, պալատի վլատակները, կամուրջները և ուրիշ շինուածական մետաղորդները, մասնաւորապէս Տեհորի և Մրերի տաճարները, ամբողջ Անիիները, որոնց առաջին երկուքին վրայ գրեց ուսումնասիրութիւններ։ Ունի նաև շաշ Ճարտարապետութիւնը, ոչ Չուարթնոց մենագրութիւնը և այլ գործեր։

(«Արև», 1984, Ը. Թարի, Մայիս, Թիվ 5, էջ 159-160):

մը զերածեց և հրատարակեց իր «Անկապ Օրագիրքին մէջ (էջ 111-119),

իր շրջապատի սիրածները հետզհետէ մեկնեցան, իւրագանչիւր տարբեր կողմ, Թամամեան մնաց Հոյ, հանգստեան կոչուած, բարեկամ ընտանիքի մը քով, իր հիւանդութիւններուն հետ, իր մէկ աշքին լոյսովը մինչև զերջ կարդալով, Մինչև զերջ ոորվելով։

Որք մըն էր, որըի նման մեռաւ, Տարի մը առաջ՝ Մալիանը. այսօր՝ Թամամեանը. գալ տարի՞...»